

**КОНЦЕПТ СВОБОДИ В
ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ ХІХ СТ.
(ТВОРЧІСТЬ ПАНАСА МИРНОГО)**

Анотація.

Стаття присвячена дослідженню історико-літературного контексту концепту свободи в ХІХ ст. Простежено витоки даного поняття, його іманентну роль для розвитку української літератури, зокрема, творчості Панаса Мирного.

Ключові слова: концепт, свобода, історико-літературний контекст, реалізм.

Аннотация.

В статье исследуется историко-литературный контекст концепта свободы в ХІХ в. Определены истоки данного понятия, его имманентная роль для развития украинской литературы, в частности, творчества Панаса Мирного.

Ключевые слова: концепт, свобода, историко-литературный контекст, реализм.

Summary.

The article deals with historical and literary context of concept of freedom in the formation of the system of characters in the prose of ХІХ century. Research comprises the history of the term 'concept', its role for development of Ukrainian literature, especially for prose of Panas Myrny.

Key-words: concept, freedom, historical and literary context, realism.

Варто одразу ж зауважити, що терміни «контекст» і «текст» не є абсолютно чіткими. У цьому дослідженні ми будемо спиратися на розуміння тексту як множини взаємопов'язаних значень; значення ці можуть безпосередньо міститися в самому тексті або ж виводитися з контексту.

Початкове значення поняття «контекст» (від лат. *com, con* – «з», «со» і «*textum*» – «тканина», «в'язь») передбачає визначення контексту як певного цілого, що пов'язує та пояснює певні явища та процеси. Таким чином, контекстуальність є потенційною повнотою об'єкта, явища, процесу. Як методологічний принцип контекстуальна історія літератури створює

певне проблемне змістове поле, що формується завдяки комунікативному потенціалу контексту, що містить можливість відгуку, спілкування, діалогу. Тому контекстуальність як феномен зрештою постає реалізованою можливістю й набуванням імпліцитного «проявленості», здійсненості «явленого». Із цієї позиції виявлення прихованого і є контекст. Контекстуальний підхід у такому ракурсі дозволяє розкрити відношення «зовнішніх» форм твору до його змісту; при цьому контекстуальність є такою внутрішньою формою, яка за всієї відносності, «невловлюваності» певних змістів утримує єдність культурного дискурсу. Визначення контексту, таким чином, репрезентує взаємозумовлений процес: змісти виникають на межах контексту через його постійне уточнення. Разом із тим, особливістю контексту як такого є те, що він не має конкретних рамок – він безмежно широкий, тому витлумачити контекст уповні просто неможливо.

Можна виокремити такі найзагальніші типи контекстів, у зв'язках із якими можуть перебувати художні твори:

- контекст творчості письменника, у якому (контексті) визначається місце даного твору;
- контекст певної історико-літературної доби, її стильові настанови;
- контекст певної історичної доби, у якому досліджується повнота відображення епохи в літературному творі.

Відповідно до надзавдань нашого дослідження, нас найперше цікавить перший і другий типи окреслених контекстів.

Кінець 50-х – початок 60-х років XIX сторіччя ознаменувався для Російської імперії проведенням ряду ліберальних реформ, ініційованих царем Олександром II. Після царської амністії 1885 року повертаються із заслання активні діячі Кирило-Мефодіївського товариства В. Білозерський, М. Костомаров, П. Куліш, до яких пізніше приєднується і Т. Шевченко. У Санкт-Петербурзі виникає об'єднання ентузіастів української справи, що отримало назву Українська громада. Її члени орієнтувалися на проведення культурно-просвітницької роботи (було налагоджено друкування українських книжок, журналу «Основа» тощо).

«Після скасування кріпацтва та здійснення Олександром II деяких інших соціально-політичних реформ народницька інтелігенція дістала ширші можливості для розгортання просвітницької роботи в масах. За при-

кладом громадивців Петербурга в багатьох містах України під тією ж назвою починають виникати самодіяльні напівлегальні або легальні організації української ліберально-демократичної інтелігенції» [14, с. 159].

Характеризуючи українофільство того часу Д. Заславський зазначав, що «Це був національний настрій без національної програми. Відкидаючи усе «московське», воно разом із ним відкидало і російську демократію. Воно було аполітичне. З університету українство поширювалося і на інші кола суспільства, і на інші міста» [7, с. 21]. Аполітичне культурництво, що його проповідував П. Куліш, знайшло в Україні немало ширих прихильників та послідовників.

«У той же час, певну частину молодого покоління української інтелігенції не влаштовувала така позиція. Ліквідація кріпаччини не викликала в них надмірної ейфорії, а фактичний грабунок селянства, пов'язаний з необхідністю викупу землі у поміщиків, переконував у необхідності продовження рішучої і безкомпромісної боротьби з царатом» [14, с. 218].

Говорячи про настрої серед української молоді на початку 1860-х років, Ю. Охрімович звертав увагу на те, що «молоде покоління 60-их років виховувалося під впливом двох ідейних течій: з одного боку були це ідеї кирило-методіївців і поезія Шевченка, з другого – народницько-соціалістичні ідеї Герцена, Чернишевського і Добролюбова. Синтеза цих двох течій давала головний напрям громадській думці молодих Українців, що найбільш захоплювалися двома словами «Україна» та «народ». Українство та народництво, любов до українських звичаїв, історії та мови, з другого боку до українського простолюддя, були тими гаслами, що об'єднували всю молоду інтелігенцію, родом з України, бодай в першій половині 60-их років» [12, с. 67 – 68].

Такі ж настрої не минали й Полтави. «Через товаришів із гімназистів та студентів, в тім числі й рідного брата Юрася, він (Панас Мирний – І.Х.) знайомий із побутом, думами учнівської молоді» [19, с. 151]. Зв'язок Панаса Мирного з полтавською Громадою (через посередництво Івана Білика) визначається чи не в першу чергу дружбою з Дмитром Павловичем Пильчиковим – активним громадським і культурним діячем, що в 1860-70-х рр. брав участь у національно-демократичному русі, був членом і активним пропагандистом українофільства в Полтавській Громаді (доказом знайомства й близькості світоглядів Панаса Мирного й Д. Пи-

льчикова є лист 1908 р. до сина останнього: «Знаючи Вас ще з тих незабутніх часів, як ми, було, молоді та зелені, збиралися у Вашого покійного батька – Дмитра Павловича – слухати його натхненних речей і гарячого поклику до праці на користь свого народу...» [11, VII, с. 525]).

Не викликає в дослідників на сучасному етапі історико-літературознавчих розвідок сумнівів й участь Панаса Мирного в діяльності підпільної організації народницького спрямування «Унія» [8, с. 415; 19, с. 139–162 тощо]. Гурток діяв у 1874–1875 рр. у Полтаві, об'єднував демократично налаштовану інтелігенцію, студентів, що навчалися у Київському, Харківському та інших університетах і в літні місяці проводили агітаційну роботу на Полтавщині, гімназистів старших класів. За одними даними гурток об'єднував 70, за іншими – близько 80 чоловік. Серед них були: Д. А. Лизогуб (1850–1879, страчений в Одесі), Д. П. Пильчиков, О. О. Волкенштейн, Панас Мирний, Р. А. Стеблін-Каменський та інші. Вони вели антиурядову пропаганду в Полтаві й губернії, розповсюджували твори Т. Г. Шевченка, О. І. Герцена, М. І. Чернишевського, Марка Вовчка, революційні листівки, підтримували зв'язки з народницькими гуртками та організаціями інших міст України і Росії [13, с. 925–926].

Однак надмірне акцентування українофілами уваги виключно на культурницькій роботі, на лояльності до влади та необхідності досягнення з нею компромісу коштом соціальних інтересів, у першу чергу, українського селянства, викликала несприйняття у революційно налаштованої молоді, що все активніше починала шукати відповіді на питання в працях російських революціонерів-демократів. Значна частина покоління 1860-х рр. залучилася до «загальноросійської революційної справи» і була практично втрачена для справи національної.

Суперечність між соціальною та національною парадигмами в українській суспільно-політичній думці, що здавалося була подолана генієм Тараса Шевченка, знову стала примарою загрози майбутньому нації. «Велика ідейна будова, створена геніальним духом Шевченка, захиталася, національний і політичний радикалізм, що творив гармонійну цілість в його світогляді, розділився. Над українською інтелігенцією зависла вдруге проклята мара безполітичного націоналізму і безнаціонального політизму» [12, с. 69].

Тут варто підкреслити, що вагому роль у формуванні консолідуючої ідеології тогочасних громад відігравав М. Драгоманов, який вважав, що завданням будь-якого прогресивного політичного діяча, який щиро прагне свободи народу, є устремління до максимізації свободи особистості в цій державі [див. 3, с. 219 – 242].

Близькість (проте не тотожність) художніх ідей Панаса Мирного до суспільствознавчих поглядів М. Драгоманова спонукає нас детальніше зупинитися на світогляді видатного громадівця. Перш за все слід обґрунтувати доцільність такого зіставлення.

У період із 29 березня до 6 квітня 1874 р. Панас Мирний зустрічався з Михайлом Драгомановим у Києві [19, с. 160]. Останній, згідно зі своєю попередньою обіцянкою (надсилаючи третю редакцію роману «Хіба ревуть воли...» Іванові Білику, Панас Мирний писав: «Согласием М[ихаила] П[етровича] на предварительную критику я обрадован» [11, II, с. 390]), познайомився з романом і, очевидно, запросив на розмову основного автора твору. Факт цієї зустрічі також засвідчений М. Драгомановим у його «Австро-руських споминах»: «Перекинувшись думками, ми побачили, що в нас нема ріжниці, й надумались, щоб мені поїхати в один з «лівобережних» центрів, щоб там поговорити про галицькі справи...» [5, с. 228].

Улітку 1874 року в Полтаві відбулася зустріч М. Драгоманова з «головою лівобережних українофілів», «лівобережним філософом» (Д. Пильчиковим) у присутності «белетриста» (Панаса Мирного): «Розмовляли ми 4 – 5 днів, або, ліпше, ночей, і таки зійшлись на практичних пунктах, хоч і розходились в теоріях [...]. Філософ був усе-таки старий прогресист та ще й доброї школи [...], то ми без великого труда погодились з філософом (а з белетристом ще легше) і поклали навіть на письмі *rapta conventa*, як ми їх називали шуткуючи по нашому полтавському звичаю» [5, с. 230].

Таким чином, маємо найзагальніше підтвердження нашої гіпотези про близькість поглядів М. Драгоманова й Панаса Мирного. Якими ж були погляди на свободу в студіях українського громадівця?

«Думка Драгоманова синкретична. Вона поєднує демократичні, соціалістичні, патріотичні та космополітичні, слов'янофільські та західницькі елементи. Щоб охопити систему Драгоманова як органічну єдність, потрібно знайти центр тяжіння цього цілого. В його політичному мисленні

такою центральною точкою і визначальним фактором є, без сумніву, ліберальна ідея» [10, с. 301].

Ця ліберальна ідея базується на переконаності М. Драгоманова в тому, що основною одиницею суспільства є особа, добробут і щастя якої він вважає вищим критерієм суспільного розвитку. Індивід, його невід'ємні права та життєві людські інтереси є тим «наріжним каменем», який учений кладе в основу своєї теоретичної побудови.

Аналізуючи розвиток суспільства, М. Драгоманов приходить до висновку про те, що воля є явищем стародавнім, а насильство, соціальне й національне гноблення, тиранія виникають лише на певному етапі існування суспільства. Політична історія, на його думку, є колообігом трьох основних форм державного правління – аристократії, монархії та демократії. Із появою держави люди втрачають первинну свободу і, хоча завжди прагнуть її повернути, навіть на певний час повертають, установлюючи демократичні режими, однак утрачають їх. Учений вважав, що причиною постійної втрати народом свободи є хибність її відновлення шляхом зміни форми державного правління. Держава за своєю суттю є інститутом, що заперечує свободу індивіда, обмежує її та за логікою свого існування постійно прагне до обмеження прав і свобод особистості. Демократія закономірно «вироджується» в аристократію, аристократія – у монархію й тиранію. Усі спроби змінювати суспільне життя шляхом реформування «зверху», через зміни форми державного правління, не можуть вирішити головної проблеми – повернути людям утрачену свободу.

«От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, складаючись з таких вільних людей, котрі по волі сходились для спільної праці й помочі у вільні товариства, – це й єсть та ціль, до котрої добиваються люде, і котра зовсім не подібна до нинішніх держав» [3, с. 115].

Говорячи про справжнього громадівця, М. Драгоманов зазначає: «В самих менших змінах, в змінах державних, він буде байдужий до того, як там впорядковується вище державне начальство, а більше наполягатиме на те, щоб вбільшити власне **волю кожної особи в слові й праці, волю кожної людської породи, спілки, громади, країни...** (виділено М. Драгомановим – І.Х.)» [3, с. 120].

Проаналізувавши особливості історичного розвитку української нації вчений разом зі своїми товаришами з «жєневського гуртка», робить ви-

сновок про те, що «Так по всім нашим країнам стало тепер однако: скрізь наші люде zostались тільки майже мужики; скрізь людей наших однаково давить, хоч і не однаково царство, панство, купецтво й попівство; скрізь мужицькі громади одного бажують, скрізь виявилось однаково, що марні надії на кого-небудь, окрім на самі мужицькі громади. А коли ті громади скрізь у нас однакової породи, живуть поруч, – то ясно, що нашим людям найліпше: стати спільно, щоб дійти до свого; щоб **жити по своїй волі на своїй землі** (виділено М. Драгомановим – І.Х.)» [3, с. 111].

Формула, яку пропонує українцям М. Драгоманов, до певної міри переформується з Шевченковим «В своїй хаті своя правда і сила і воля», у праці «Австро-руські спомини» він конкретизує її: «В своїй хаті свої правда і сила і воля» не може задовольняти реальних потреб людності, що для неї завше важно знати, **яка правда**, а що спеціально для українців навіть з національного погляду треба в'яснити, **якою правдою можемо ми збільшити свою силу, добитись своєї волі і своєї хати** (виділено М. Драгомановим – І.Х.)» [4, с. 227].

Звернімося до аналізу літературного контексту доби, у яку творив Панас Мирний. В історії української літератури дев'ятнадцяте століття посідає особливе місце. Саме в цей час українське письменство здобуває характеристики, за якими можемо означити його як літературу класичну. Вагомі зрушення в сферах національної культури, становлення національного самоусвідомлення (від початкового етноцентристського імпульсу до націєтворчого пафосу, націокультурного розвитку), зображення повноти життя особистості того часу в непростих історико-суспільних умовах, осмислення її сенсубуттєвих характеристик актуалізували творення літературою й у літературі тих неминущих цінностей, які на багато десятиліть визначатимуть іманентні риси української національної літератури.

На нашу думку, типологічно увиразнити, осмислити феномен літератури доби реалізму дозволяють цілеспрямовані зіставлення з ідейно-художніми особливостями літератури попереднього періоду – українського романтизму, враховуючи той факт, що характерною особливістю художньої прози часу, у який творив Панас Мирний, є її «естетичний синтетизм, поява якого зумовлена унікальністю суспільно-культурної ситуації, що в ній формується художній світ української літератури XIX ст.»

[8, с. 356]. Адже, на наше переконання, зміст великих творів літератури породжує потужні потоки ініційованих змістів, що закріплюються в сфері культури як абсолютні інтелектуальні й моральні цінності. Колізія традиції та новаторства в цьому контексті вирішується самим поняттям історичного часу, що передбачає побудування власного за рахунок досвіду минулого: «У творчих актах культури будь-яка звична, усталена формула перетворюється в незмірне дерзання думки, у привід зондування бездонних смислів та таїн буття, які потребують індивідуальної розшифровки» [9, с. 57]. Саме тому витоки творчості Панаса Мирного, яка репрезентує не просто образ свого суспільства та поняття своєї доби, а й ширший погляд на світ у концептах, що набули значення загальнолюдських і вічних, варто розглядати в контексті літератури українського романтизму, і зокрема – творчої діяльності Тараса Шевченка: «Здобуток Шевченка став своєрідним знаком, за яким були приведені в дію структурно-організаційні культурні потужності на полі письменства...» [8, с. 674]; «Естетичні принципи автора “Кобзаря” [...] Панас Мирний сприйняв органічно, під їхнім впливом розвивалася вся його творчість» [2].

Нам імпонує думка І. Дзюби про те, що «Світовий і вічний – універсальний – зміст великих творів [...] закріплюється в системі абсолютних інтелектуальних і моральних цінностей, у витворенні або формулюванні яких і сам бере активну участь. Навколо них розгортаються характерні творчі мотиви, які є плодом і традиції, і індивідуальних творчих досягнень» [2а, с. 615].

На нашу думку, одним із таких потужних концептів, акумульованих творчістю Т. Шевченка, і на тривалий час (аж до сьогодні) став центральним у концептосфері національної культури, визначив вектори її розвитку, зумовив її ідейно-тематичний спектр, є концепт свободи.

Згідно з тезою Л. Задорожної, «Однією з основоположних засад Шевченкового світосприйняття є усвідомлення у філософському плані аксіологічного й онтологічного аспектів свободи...» [6, с. 199].

І. Фізер зазначає, що в текстах Шевченка це поняття можна зустріти 129 разів, що свідчить про неперехідне його значення в світоглядній системі письменника [18, с. 39].

Шевченкова поезія, спираючись на весь понятійний арсенал української мови, водночас потужно збагачувала його, «...досягаючи адекватності

потребам самоозначення в своєму часові й у своєму суспільстві» [2а, с. 650]. Слово «*воля*», потужно репрезентоване в побутовому мовленні, у народній словесності, а потім у перших творців нової української літератури, здатне було, залежно від контексту, виразити широкий спектр почуттів, відтінків і варіантів змісту; воно набуло високої продуктивності в усій образній системі мови.

«Увесь цей нагромаджений віками почуттєво-означальний та персоніфікувально-образний багаж лексеми «*воля*» Тарас Шевченко органічно сприйняв, і як така вона належить до найуживаніших у його текстах» [2а, с. 650]. Водночас, на наше переконання, слід говорити і про суто шевченків концепт *волі*, який відповідав розвитку його власного світогляду й світосприйняття.

Варто також зазначити, що слово «*свобода*», яке поступово перебрало на себе специфічний, суспільно й політично акцентований аспект поняття «*волі*», стало традиційним для української мови не одразу. В усному народному мовленні до XVIII ст. його, очевидно, не було, у книжній мові його вживав Григорій Сковорода (переважно в розумінні морального, духовного скарбу особистості, вибору життєвого шляху відповідно до «сродності» своїй людській природі). Однак у нову українську літературу слово «*свобода*» проникало досить повільно. Для російської літератури воно стало поширеним раніше, хоча, як зауважив Г. Федотов у своїй статті «Россия и свобода» [17], ще довго сприймалося як переклад французького слова «*liberte*», оскільки в народній мові побутувала лексема «*воля*». У російській літературі того часу відбулася конотативна диференціація: «*свобода*» вживалася переважно в суспільно-політичному контексті (хоча водночас досить продуктивною була лексема «*вольность*»), тоді як «*воля*» стосувалася самоозначення особистості чи – насамперед – народного побуту й народних соціальних потреб (скажімо, коли йшлося про вимоги скасування кріпацтва; досить згадати назву революційної організації «Земля и Воля»). Однак *воля* інколи розумілася і як сваволя, бунт, безвладдя, – на небезпечний характер змішування цих понять у народній свідомості вказував той же Г. Федотов у згаданій статті, вбачаючи в цьому один із виявів нерозвиненості політичної культури в російському суспільстві та небезпеку для демократії.

У Т. Шевченка (за спостереженням І. Дзюби) поняття «свобода» органічно звучить у його російськомовних текстах; у поемі «Тризна» – саме в значенні політичної свободи як заперечення рабства: «Воспойте свободу на рабской земле», але й «свободу мысли, дух любви»; у російських повістях – і в цьому широкому значенні, і в значенні здобуття особистої свободи – визволення із заслання. Але в усіх випадках паралельно, і навіть частіше, вживається поняття «воля» [2а, с. 651].

Свого часу Василь Барка стверджував: «Без сумніву, в Шевченка поняття свободи при всенародному і вселюдському значенні мало найбільш персональний характер, порівнюючи з поезією всіх його сучасників (виділення В. Барки – І.Х.); для нього воля народу була одночасно конкретною і особистісною волею кожної окремої людини в загальному складі. Шевченкові чужа модель ідеологічного походження – “з програм”, що озвучували народ, ніби отару в загорожі, звідки виводять “єдиним махом” на пастівник свободи і зоставляють худобою під батогом нового “хазяїна”...» [1, с. 96].

Варто підкреслити, що як і всі універсальні категорії, концепт волі (свободи) в Т. Шевченка має багато аспектів значення, постійно вступає у зв'язок з іншими концептами і, звісно ж, у динаміці творчості наповнюється дедалі багатшим змістом. «У поетовій нерозривній екзистенційній ланці – воля, доля, слово, правда, слава, щастя – воля є першостимулом, даючи життя всій системі цінностей. Воля або тотожня долі, або є її умовою, як і умовою щастя; правда-воля є моральним абсолютом і неспростовним аргументом в оцінці людських діянь: “Брешеш, людоморе! // За святую правду-волю / Розбойник не стане...”; слово надихане волею, здатне перероджувати людські душі або й увесь народ» [2а, с. 651].

Крім того, на думку Л. Ушкалова, «романтизм часто веде поезію дорогою метафізичного бунту. І якраз творчість Шевченка напрочуд яскраво втілює не лише протест поета-романтика проти всіляких форм тогочасної несвободи: соціальної, національної, релігійної, але й усеосяжний “бунт людини супроти власної долі й супроти цілого світоустрою” (Альбер Камю)» [16, с. 329].

Гадаємо, концепт свободи (волі) в творчості Т. Шевченка став тим ціннісно-смісловим (метаісторичним) наповненням людської долі, що протистоїть минушості рабської психології, є передумовою «світу ясно-

го, невечернього». Підґрунтям і запорукою волі Шевченко вважає *славу*. Взаємопов'язаність цих концептів призводить до осмислення минулого (наприклад, у посланні «І мертвим, і живим...»), а відтак апелює до усвідомлення їх неперехідності, антитетичності істинного (вічного) й неправедного (сучасного поетові), утіленого в збірному образі національної псевдоеліти, «партачів життя» (за висловом Олени Теліги [див. 15]).

Отже, концепт свободи (волі) в системі шевченкової творчості є «граничним виявом людської в цілому й української зокрема сутності...» [14, с. 198]. Специфічною особливістю, що визначатиме його подальше функціонування в концептосфері національної культури, є те, що дане поняття реалізується в межах кожної окремо взятої людини, у межах її *долі* як життєвого шляху й того, що на ньому виникає. У цьому розумінні історія, на відміну від буденності, постає в персоналістичному аспекті як хроноструктура життєвого шляху, пасіонарний процес розвитку людської особистості та здійснення її покликань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барка Василь*. Правда Кобзаря / Василь Барка. – Нью-Йорк, 1961. – 289 с.
2. *Гончар О.* Перший симфоніст української прози // Олесь Гончар. Письменницькі роздуми. – К., 1980.
- 2а. *Дзюба І.М.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 718 с.
3. *Драгоманов М.* Передне слово до «Громади» // Вибрані твори. Збірка політичних творів з примітками. – Прага – Нью-Йорк, 1937. – С. 93–147.
4. *Драгоманов М.П.* Австро-руські спомини (1867–1877) // Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – К., 1970. – Т. 1. – С. 151–228.
5. *Драгоманов М.П.* Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – К., 1970. – Т. 2.
6. *Задорожна Л.М.* Історія української літератури кінця XVIII – 60-х років XIX століття. Тексти лекцій. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 226 с.
7. *Заславский Д. М.П.* Драгоманов. Критико-биографический очерк. – К., 1924. – 170 с.
8. Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. – Кн. 1 / За ред. М.Г. Жулинського. – К.: Либідь, 2005.
9. *Кримський С.Б.* Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

10. *Лисяк-Рудницький І.* Драгоманов як політичний теоретик // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. – Т. 1 / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – К., 1994. – С. 299–347.
11. *Мирний Панас (Рудченко П.Я.).* Зібрання творів: У 7 т. – К., 1968.
12. *Охрімович Ю.* Розвиток української національно-політичної думки. – Нью-Йорк, 1965. – 120 с.
13. *Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького.* – К.: УЕ, 1992.
14. *Салтовський О.І.* Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
15. *Теліга О.* Партачі життя. Про Т.Г. Шевченка // *Голос України.* – 1992. – № 42. – 7 березня.
16. *Ушкалов Л.* Гуманізм Тараса Шевченка // *Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причини до історії української літератури.* – К.: Факт, 2007. – 552 с.
17. *Федотов Г.* Россия и свобода. – Эл. ресурс: <http://www.vehi.net/fedotov/svoboda.html>
18. *Фізер Дж.* Філософія чи філо-софія Тараса Шевченка? // *Слово і час.* – 1990. – № 5. – С. 33–40.
19. *Черкаський В.* Панас Мирний. Біографія. – К., 1973.

УДК 821.161.2 “18/19”

К.В. МИЦ
(Київ)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ ІСТОРІЇ В ЛІТЕРАТУРІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація.

Мыц Е.В. Интерпретация художественных концептов истории в литературе XIX – начала XX века.

В статье систематизировано литературно-критические работы и научные исследования XIX – начала XX века, посвященные изучению категории историзма в художественной литературе. На материале исторической прозы данного периода выявлено общие и отличительные черты интерпретации художественных концептов истории.